



T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

GELENEK GÖRENEK VE
İNANÇLAR

GÜNÜMÜZDE PERFORMANS ETKİNLİĞİ OLARAK MEVLEVİ SEMÂSI

Yrd. Doç. Dr. Hülya UZUN

Giriş

Mevlevi seması Mevlevîlikte, dini ritüeller arasında önemli bir yere sahiptir. Hz. Mevlânâ semâya Şems ile karşılaşmalarından sonra başlamış, zamanı, saati ve yeri belli olmadan, cezbe gelerek semâ yapmıştır. Belli bir kurala bağlı kalmadan, kendini etkileyen herhangi bir ses ile sema yaptığı gibi, üzülduğünde veya sevindiğinde de sema yaptığı başta Eflaki olmak üzere birçok yazılı kaynaklarda anlatılmıştır. Bununla ilgili rivayetler de vardır ve bunlardan en bilineni kuyumcu Selahaddin Zerkubî'nin dükkânının önünden geçerken Selahaddin'in altınlara vurduğu çekiç sesinden etkilenerek, dükkânın önünde yaptığı semâ ile ilgili olanıdır.

Semâ nedir?

Öncelikle semâ kelimesi üzerinde durmak ve Mevlevîlikte ne anlama geldiğine bakmak gerekir. Semâ kelimesi anlamını, tasavvufî ve tasavvufî olmayan olarak ayırmak mümkün olabilir. Çünkü tasavvufî ile ilgilenmeyen kişilerin semâ deyince aklına gelen ilk anlam genelde, “gökyüzü, semâ”dır. Oysa semâ, *sm* kökünden sam ve sim gibi mastar olup; “ıştırtmek, işitmek, dinlemek, işitilen söz gibi” anlamlara gelmektedir (Yöndemli 2007; 223) ve “duyma, işitme” olarak tanımlanır.



Tasavvufî anlamına baktığımızda hem ilahî seslerin işitilmesiyle kendinden geçme hali, hem de işitilen bu ilahî seslerden sonra raks ederek kendinden geçme hali olarak iki şekilde kullanılmıştır. Birincisinde işitilen ilahî ses, herhangi bir ses olabileceği gibi daha çok musikî olarak tanımlanmaktadır. Tasavvufta Tanrı'yı seven ve ona âşık olan kişilerin işittikleri her seste Tanrı'yı işitmesi de semâdır. Bu şekilde kendinden geçme hali de "vecd" olarak açıklanmaktadır. Süleyman Uludağ vecdin musikî ile tanımlanmasını şöyle ifade eder "Vecd, semâdan evvel rastlanmayan manevî hallere iç âlemde tesadüf etme demektir" (Uludağ 1976: 305).

İkinci anlamı ise Mevlevîlerin zikir âyinlerinde dönerek raks etmektir. "Mevlevî literatüründe semâ, ritim ve müzik eşliğinde yapılan, sağdan sola, kalbin etrafında çark atıp dönerek icra edilen bir nev'i nafile ibadettir" (Top 2007: 81). Mevlevîlerin kendilerinden geçmek amacıyla yaptıkları bu raks, toplu olarak yapılabildiği gibi tek başına da yapılabilir, yani kişinin o anki vecd haliyle ilgilidir. Aslında biraz ince düşünüldüğünde ilk iki anlamın bir Mevlevî âyininde birleştiği görülebilir. Dönerek semâ eden kişi, âyin ve güftesinin etkisiyle yüce duygular kazanarak manen olgunlaşır, yücelir, Tanrı'ya ulaşmayı hedefler. Bu dönüş yalnız bedenle yapılan dönüş değildir. Gönülle, ruhla, aşkla, imanla, maddi ve manevi bütün varlığı ile dönüşür. Bu dönüşte Hakk âşığı, mevhum varlığından, kendi benliğinden kurtulur da Allah'da yok olur." (Can, 2003:264).

Mevlevî Semâsının Doğuşu

Konuyla ilgili kaynaklardan alınan bilgiye göre Mevlânâ semâyâ Şems ile tanıştıktan sonra ve özellikle Şems'in isteği ile başlamıştır (Top, 2007: 86, Gölpinarlı 2006-b-: 77). Eflaki de Mevlânâ'nın ne zaman ve nasıl semâ yaptığı konusunda "Ariflerin Menkıbeleri" adlı kitabında buna benzer birçok örnek vererek, o döneme ait yapılan semâ konusunda bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır (Eflaki 2006: 127-285). Şems ile yaptıkları semâda ve daha sonra yaptığı semâda ne kurallar vardı ne de belli bir musiki eşliği vardır; tamamen doğaçlama olarak, zamanı, saati ve yeri belli olmayan cezbeyle geldiği anda yapılan bir rakstir. Mevlânâ, hiç beklenmeyen bir anda duyduğu seslerden etkilenebilir ve hemen semâyâ başlayabilirdi. Buna en bilinen birkaç örnek şöyledir:

"Kuyumcu Selahaddin Zerkubî'nin dükkânının önünden geçerken, Selahaddin'in altınlara vurduğu çekiç sesinden etkilenir ve hemen orada, sokak ortasında semâ'ya başlar. Bunun gibi yine birisinin sokakta "Dilgû...Dilgû..." diye tilki sattığını duyuyor. "Dilgû, sözünü Farsça'da 'gönül nerde' anlamında 'dil kû' tarzında alıp, vecdde gelerek semâ'ya kalkıyor veya birisi yemek yapar, eşini dostunu çağırır, yenilir içilir, yemekten evvel yahut sonra kavvâller, tabîi bestesi ve güftesi muayyen olmayan neşideler okurlar, isteyen semâ'a kalkardı" (Gölpinarlı, 1983:380-382).

Ayrıca Mevlânâ'nın nasıl semâ yaptığına dair bilgiyi de (Sanal 1956: 13) şu şekilde açıklamıştır: "Mevlânâ bazen çarh atarak, bazen ayağını yere vurarak ve başka hareketler yaparak semâ ediyordu". Yine Sanal, Mevlânâ'nın sık sık semâ toplantıları yaptığını ve bu toplantılarda yemek, saz, sohbet ile birlikte semânın da başta geldiğini belirtmiştir. Bu toplantılarda Mevlânâ başta olmak üzere semâ yapmak isteyenler semâyâ katılır ve içlerinden geldiği gibi semâ yaparlardı.

Semâ, Mevlânâ zamanında belirli kurallara bağlı olmadığı için öğretileniyordu; yukarıda da belirtildiği gibi herkes içinden geldiği gibi semâ yapardı. Mevlevî semâsı, Mevlevî tarikatının

kurulmasıyla birlikte şekil almaya başlamıştır. Mevlânâ'nın vefatıyla birlikte Mevlevilik tarikatının hemen kurulduğunu söylemek de mümkün değildir. Çünkü Mevlânâ, sağlığında kendisinden sonra halife olarak Çelebi Hüsameddin'in başa gelmesini istemiş, Sultan Veled de babasının bu isteğine karşı gelmeyerek, babasına olan bağlılığını göstermiştir. Çelebi Hüsameddin'den sonra halife olarak başa geçen Sultan Veled, Mevlevilik tarikatının temellerini de atmaya başlamıştır.

Sultan Veled, merasimlere önem verdiği için, Mevlevilik tarikatının temellerini oluştururken de buna dikkat etmiş, yapılacak olan her kuralın belli bir sırası olmasını istemiştir. Hz. Mevlânâ'nın hayatında önemli bir yer tutan vecd ve semâyı da kurallara bağlamış ve onunla birlikte semâ ve Mevlevî âyinleri de yavaş yavaş şekil almaya başlamıştır (Gölpınarlı 2006: 51). Fakat o dönemlerde bazı biçimsel âyinler, henüz tam tanımlanmadığı için her tekkenin şeyhinin takdirine bırakılmıştır (Lewis 2010:471).

Mevlevî semasının şekillenmesi zaman almıştır. Bu konuda en geniş bilgiler Abdülbaki Gölpınarlı'da vardır. Gölpınarlı, *Mevlevî Adâb ve Erkânı* adlı eserinde, Sultan Veled ve oğlu Ulu Arif Çelebi zamanında semânın Hz. Mevlânâ zamanındaki semâ ile aynı olduğunu belirtir (2006-b-: 87). Sakıp Mustafa Dede de (ölm. 1148 H.1735), "*Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyan*" adlı eserinde semâdan bahsederken Hz. Mevlânâ'nın torunlarından Çelebi Selahaddin'in semâ meclislerinde, makamda bulunan çelebilerin ortada döndüğünü, onun çevresinde diğer çelebilerin, ikinci halka olarak halifelerin, üçüncü halka olarak da dervişlerin semâ ettiğini anlatır ve bu tarihlerde de semânın daha kurallar içerisinde olmadığını vurgular (Gölpınarlı 2006-b-: 88). Yine Sakıp Dede de, bugün icra edilen mukabelenin Hz. Mevlana'nın torunlarından Pîr Adil Çelebi tarafından sistematikleştirildiğini ve belirli bir şekle konulduğunu belirtir.

Semâ, belirli kurallar içerisine alındıktan sonra ilk olarak Hz. Mevlânâ'nın yedinci nesil torunu olan ve 16. yüzyılda Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nde yaşayan Sultan Divanî'nin risalesinde anlatılmış, bundan sonra ise Mevlevî tekkelerinde yapılan semâ, törenleşmiştir (Gölpınarlı 2006-b-: 90). Semâ törenlerinin semâhanelerde yapılması, Devr-i Veledî, 4 selam meydana gelmesi, mukabele sırasında postun önemi, hatt-ı istiva¹ gibi birçok konular önem kazanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Geleneksel Olarak Yapılan Sema Töreni

Mevlevîlerin semâ törenine "mukabele" denir. Arapça bir kelime olan mukabele, karşılaşmak, karşı karşıya gelmek, yüz yüze olmak anlamlarına gelir. Mukabele günümüzde semâ âyini ya da semâ gösterisi olarak da isimlendirilmiştir. Tasavvufî anlayışta mukabele, tarikata girmiş kişilerin toplu olarak bir araya gelmeleri ve zikir yapmalarıdır (Arpaguş 2009: 243).

Tekkelerde tören, muhiblerin katılımını sağlamak amacıyla -o dönemde tatil olduğu için Cuma günleri yapılırdı (Gölpınarlı 2006: 340, Arpaguş 2009: 244). Mevlevî töreni herkese açıktı, tarikat dışından izlemek isteyen herkes bu töreni izleyebilirdi.

Mukabelenin olacağı gün tekkedeki bir can, bütün dervişlere sesini duyuracak şekilde, namaz vaktinin geldiğini bildirirdi. Mevlevî dervişleri de abdestlerini alır, tennurelerinin üzerlerine

1 Hatt-ı İstiva: Semâhaneyi iki yarım daireye bölen, semâhanenin giriş kapısı ile tam karşıdaki kırmızı post arasında var olduğu kabul edilen bir çizgi.



de derviş hırkalarını kollarını geçirmeden alır, namaza ve semâya hazırlanmış olurlardı. Çünkü semâdan önce hep birlikte vakit namazının sünneti kılınırdı.

Mukabeleyi izleyecek olanlar semâhanede yerlerini aldıktan sonra mutrib² heyeti salona gelir; kendileri için ayrılan yüksekçe bir yere çıkarak ayakta, ayakları mühürlü olarak beklerlerdi. Daha sonra başında destarlı sikkesi, hırkasının kollarını giymiş, ellerini önde kavuşturmuş bir vaziyette şeyh gelirdi. Arkasında da meydancı dede vardı, her ikisi de semâhane kapısından sağ ayakları ile içeri girerler ayaklarını mühürleyip baş keserlerdi. Bu, selam vermektir; sessiz bir selam olan baş kesmeden sonra şeyh, postuna doğru ilerler ve vakit namazının sünnetine dururdu. İmam da gelmiş ve mihraba geçmiştir. Bu arada züvvar³ da imamın arkasında namaza durmuştur (Gölpınarlı 2006-b-: 93-94).

Sünnet kılındıktan sonra mutribta bulunanlardan biri üç İhlâs Sûresini okur, Fatiha verir, tekrar namaza durulur ve farzı kılınır. Namazdan sonra dua okunur ve zikir yapılır, zikir tamamlandıktan sonra dua edilir, şeyhin Fatiha demesiyle herkes, oturduğu yere kapanıp niyaz ederek kalkar. Şeyhin dışındakiler hırkalarının kollarını çıkarırlar, herkes yerlerini alır ve şeyh, mesnevi okunmayacaksa post duasını okurdu.

Fatiha'dan sonra herhangi bir özür olmadıkça mesnevinin okunması şarttır. Mesnevinin okunmasından sonra mutrib heyetinden birisi kısa bir aşr⁴ okur. Aşrdan sonra Fatiha verilmez ve şeyh post duasını okunur, post duası bitince şeyh, rahleyle görüşüp inerdi. Bu sırada da diğerleri, yere niyaz ederek kalkar, yerlerine geçer ve ayakta beklerler. Eğer Mesnevi okunmamışsa, şeyh postuna oturur, yere niyaz eder ve post duasını okur. Post duası bitince mutrib heyetinde bulunan na't-han, İtrî'nin bestelediği na'tı okur. Na'tten sonra kudümzenbaşı, kudüme "la re la re" notasıyla vurur ve neyzenbaşı veya neyzenbaşının uygun gördüğü bir neyzen, hangi âyin okunacaksa o makamdan kısa bir taksim yapar. Taksim bitince Devr-i Kebir usulünde bestelenmiş olan peşrev çalınır. Peşrev kudümzenbaşının, kudüme birkaç zahme vurmasıyla başlar ve ilk zahmede şeyh ve semâhanedekiler hep birlikte içlerinden "Allah" diyerek, ellerini yere vurarak kalkarlar (Gölpınarlı 2006-b-: 99).

Bundan sonra Devr-i Veledi (Sultan Veled Devri) başlar. Şeyh ağır ağır yürümeye başlamıştır, posttan üç adım uzaklaştıktan sonra da arkasındaki posta yakın bir yerde durup ayağını mühürler ve baş keser⁵. Hatt-ı İstiva'ya basmadan sağ ayağını postun önünden öbür tarafa atar, sol ayağını da yanına aldıktan sonra posta arkasını dönmeden karşıya geçer, ayağını mühürleyerek durur. Arkasındaki de aynı şekilde postun önüne gelir ve karşı karşıya gelmiş olurlar. Karşılıklı birbirlerinin yüzlerine ve özellikle gözleriyle, kaşlarının arasına bakarlar, sonra hırkalarının içinden sağ ellerini kalplerinin üstüne koyup ayakları mühürlü bir şekilde baş keserler. Karşıdaki arkasını semâhaneye dönmeden önünden gidene takip etmeye başlar. Bütün canlar böylece post önünde birbirleriyle baş kesmiş olurlar. Karşı tarafta da postun hizasına gelince yine ayakları mühürlü baş kesip, Hatt-ı İstiva'ya basmadan karşıya geçerler. Burada karşı karşıya gelmek yoktur.

2 Mutrib: Semâ ayini sırasında çalan veya söyleyenlere verilen ad.

3 Züvvar: Ziyaretçiler, hatır sormaya gidenler.

4 Aşr: Dini merasimlerde Kur'an-ı Kerim'den 10 ayet miktarı okunan kısım.

5 Baş kesmek: Karşıdaki can ile selamlaşmak; bu bütün insanların eşit, selama layık, aynı ilâhi yaratıcının ruhuna sahip olmalarını anlatır.

Üç defa semâhaneyi dolaşan şeyh ve semâzenler hatt-ı istiva denilen çizgiye basmadan ve postun önünde birbirlerinin gözleriyle kaşlarının arasına bakarak selamlaşırlar. Bunun adı “cemâl cemâle bakış”tır. Sadece Peygamberlerin bildiği yaradılışın, hakikatin sırrı bu bakışlarda tecelli ederdi (<http://www.konyamevlevi.com/?p=118>). Şeyh en öndedir ve semâzenler içinde yeni semâya başlayan semâzen (nev-niyaz) en arkadadır. Sultan Veled devrinde şeyh ile bu nev-niyaz karşı karşıya gelerek birbirlerini selamlarlar.

Devr-i Veledî, ölümden sonra dirilmeye, şeyhin yol göstermesi ile ebedî hayata yönelmeye işarettir. Sultan Veled devrini üç kere dönerek tamamlamak tasavvufta şu anlama gelir:

1-İlmelYakîn: Hakkı ilimle bilmek

2-Aynel Yakîn: Görerek bilmek

3-Hakkel Yakîn: Hak’la bir olmak (Arpaguş 2009: 252).

Üç devir de bittikten sonra selamlara geçilir. Semâzenler hırkalarıyla görüşerek çıkarılırlar ve arkalarını dönmeyen yere bırakılırlar. Şeyh, postun önüne doğru yürür, baş keser ve onunla beraber hep birden baş kesilir. Semâzenbaşı şeyhin önüne gelerek, şeyhin sağ elini öper, şeyh de eğilip onun sikkesini öper. Bu, semâ için şeyhten izin almak demektir. Bundan sonra sırayla semâzenler şeyhin önüne gelip sağ elini öperek, şeyh de onların sikkesini öperek semâya başlarlar. Bu görüşme yani şeyhin elini öpme sadece; 1. Selamda olur. 2. Diğer selamlarda sadece semâzenler şeyhin önünde baş keserek semâlarına başlarlar. 3. Selamda özel bir durum vardır, semâzenler baş keserek 4. selama başladıktan sonra semâhanenin ortasını boş bırakılırlar, çünkü 4. Selamda semâya şeyh de katılır.

Böylece son selamda şeyh de semâ yapar. Şeyhin yaptığı bu semâya “Post Semâsı” denir. Son bölümde âyin bitince saz semâisine başlanır, ondan sonra da taksim yapılır. Bu devrede semâhane içinde duyulan tek şey ney’in yaptığı taksim, semâzenlerin ayak gıcırıltıları ve eteklerinin hışırtısıdır. Şeyh yavaş yavaş postuna giderken ney de taksimini sona erdirmeye başlar. Şeyhin posta varmasıyla birlikte taksim de biter, bu aynı zamana denk gelir. Bu sırada mutriban aşr okumaya başlar, semâzenler hırkalarını görüşerek üzerlerine aldıktan sonra yerlerine oturup aşr’ı dinlerler. Aşr okunduktan sonra dua-gû dede şeyhin önüne gelir ve dua-gû duasını okur. Uzunca olan bu duanın okunmasından sonra şeyh “Fatiha” der ve postuna niyaz ederek kalkar; şeyhle beraber herkes, yere kapanıp niyaz ederek kalkmış olur. Fatiha okunduktan sonra Gülbang okuyan şeyh en son söylenen “Hu...” hecesini semâzenler ve mutribtakilerle beraber uzunca söyler, yani hu çekilir. Şeyh bundan sonra baş kesip vakur bir sesle “Esselâmu aleyküm” der. Bu semâhanedeki canlar içindir. Şeyhle beraber herkes baş keser ve semâzenbaşı “Ve aleyküm selâm ve rahmetullâhi ve berekâtühü” diye selam verir. Sonra şeyh ortaya geldiğinde bir kez daha selam verir, bu da mutribdandır. Mutribdan neyzenbaşı bu selamı alır ve bu sırada şeyh de semâhanenin kapısına varmıştır. Orada arkasını türbeye çevirmemek şartıyla semâhaneye döner ve posta müteveccihen⁶ semâhanedekilere baş keser. Herkes de onunla baş keserek mukabelede bulunur. Kapıdan sol ayağı ile çıkar (girerken sağ ayağıyla girmiştir; mescide böyle girilir ve mescidden çıkarken de sol ayak ile çıkılır), elbise değiştirmek üzere hareme yönelir.

6 Müteveccihen: Bir yere doğru gitmek üzere. Bir şeyi yapmaya yönelmiş olarak.



Semâhanedeki diğer semâzenler ve mutrib heyeti de aynı şekilde semâhaneden çıkarlar, mukabele tamamlanmış olur.

Bu törenin ardından yapılan bazı uygulamalar daha vardır ki bunlar, “Bayramlaşma”, “Garipler Seması” ve “Niyaz Ayini”dir.

Bayramlaşma, mukabele bittikten sonra şeyh semâhanede kalarak yapılan tebrik törenidir ve genellikle bayramlardan sonraki ilk mukabelede, kandil gecelerinde yapılır.

Garipler Seması, bazen tören yapıldıktan sonra biraz daha semâ yapmak ve vecd içinde olmak isteyen dedeler ve canlardan birkaçı tarafından, herkes semâhaneyi terk ettikten ve kandiller dinlendirildikten sonra semâhanede yapılır ve şeyh semâsı gibi on sekiz çark atılarak tamamlanır (Gölpınarlı 2006-b-: 109).

Niyaz Ayini ise, mukabeleye gelmiş olan ve Mevlevîlik erkânını bilen şeyh, can yahut da muhiplerden birisi zevke gelerek mukabelenin biraz daha sürmesini istemesiyle olur. Niyaz gelince, dördüncü devrede son peşrev çalınmaz; ney kısa bir segâh taksim yapar ve “Niyaz mukabelesi” başlar. Niyaz âyini Yürük Semâi çalınarak kısa bir taksimle sona erer, aşr başlar ve mukabele biraz önce anlatıldığı gibi biter.

Dergâh ve tekkelerdeki semahanelerde geleneksel olarak Mevlevî semâsı 1925 yılında çıkan Tekke ve Zaviye kanununa kadar devam etmiş, bu tarihten sonra ise başta Konya olmak üzere unutulmaya başlanmıştır. 2009-2012 yılları arasında Afyonkarahisar merkez olmak üzere, bu konuda yapılan alan çalışmalarında, Afyonkarahisar’da yaşayan Sultan Divanî soyundan gelen inas⁷ çelebilerinin yaptıkları ve “gezek” adını verdikleri sohbet toplantıları sayesinde hem post makamı, hem de Mevlevî ayinlerinin icrası ve sema öğretimi, evlerde gizlice devam etmiştir.

1950 yılında çok partili hayata geçilmesinin ardından, Cumhuriyet döneminde yasaklanan bazı hareketlerin yeniden başladığı görülmüştür. Bu durumdan olumlu yönde etkilenen tarikatların başında da Mevlevîlik gelir. Çünkü bu tarihten sonra Mevlevî âyini ve semânın yani mukabelenin, yapılmasına izin çıkmış, bunun yanında devlet bu gösterilere izleyici olarak katılarak destek vermiştir. Bu tarihten itibaren başta Konya olmak üzere tüm yurttaki, Mevlevî âyinleri eşliğinde ve âyin kuralları çerçevesinde yapılan Mevlevî semâsının uygulanışında değişimler olduğu gözlenmiştir. Bu değişimler hem semânın yapıma şeklinde hem de buna bağlı olarak semâ yapan kişilerde kendini göstermeye başlamıştır. Semâ öğrenen kişiler semâyı dinsel ritüelinden uzaklaştırarak, bir gösteriye diğer bir ifadeyle performans etkinliğine dönüştürmüşlerdir. Ayrıca semanın yapıma şekline bakıldığında, sadece sema törenlerinde değil, farklı yerlerde icra edilen ilahiler içinde bir performans etkinliği olarak, bağlı bulunduğu ritüelinden kopararak seküler mekânlarda, düğün, nişan gibi eğlence ortamlarında ve 10-15 dakikalık paket programlar içinde yer almaya başladığı görülür.

Performans Etkinliği Olarak Semâ

Performans Fransızca kökenli bir sözcüktür ve TDK sözlüğüne göre şu anlamlara gel-

7 İnas: Mevlânâ'nın kadın soyundan gelen çelebiler verilen addır. Erkek soyundan gelenler ise zükür çelebi denir.

mektedir: 1. Yapılan iş, uygulama, icraat. 2. Herhangi bir olayı veya durumu başarma isteği ve gücü. 3. Kişinin yapabileceği en iyi derece. 4. Herhangi bir eseri, oyunu, işi vb.ni ortaya koyarken gösterilen başarı (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&arama=kelime&guid=TDK.BATI.59f0999d69afd2.65467079).

Performans, izler kitlenin bir icrayı izleyip ve/veya dinleyip daha sonra değerlendirmede bulunduğu bir etkinliktir. Ritüelde ise izler kitle günümüz anlayışında yoktur, kişi kendisi için ve ritüelin bir parçası olarak bir şey yapar ve biter. İzler kitle olursa da, izlemekten ziyade yapılan semânın zikir olduğunu bildiği için davranışları ona göre değişir. Ritüelde buna ilişkin bir ayırışma söz konusu değildir, ama icra yani performans denildiği zaman, hem performansı sergileyen kişi veya kişilerin ortaya koyulan gösteriyi en iyi şekilde yapmasından söz edilir hem de izler kitlenin izledikten sonra izlediği şeyi değerlendirip, yorum yapmasından söz edilir. Dolayısıyla, performansı sergileyen kişilerin yaptıkları iş en iyi şekilde yapma durumu söz konusudur.

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda, Konya'da yapılan Şeb-i Aruz törenlerini de performans olarak değerlendirebiliriz, çünkü bu törenler izler kitlenin önünde yapılmaktadır. Her ne kadar âyinin hemen tüm ritüelleri sahneye taşınsa da yapılan görsellikler, ışıklandırmalar ve seyirciler ile ritüelden uzaklaşılır. Yeni yapılan Mevlânâ Kültür Merkezi'nin tavanına yerleştirilen ışık sistemi ile her selamda farklı renkte ışıklar semâzenlerin üzerine verilerek, görsel açıdan da zenginlik katılmaktadır. Ayrıca semâ yapılan yer, tekke veya dergâhın semâhanesi değil, Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak yapılmış Kültür Merkezi'nin büyük bir salonudur. Diğer taraftan Kültür Merkezi'nin salonu büyük olduğu için Mevlevî Semâ'sının başında yapılan Sultan Veled Devri'ne, semâ yapacak semâzenlerin hepsi katılmaz, postnişin ile birlikte 10-12 semâzen katılır ve hemen kırmızı postun önündeki alanda bu bölüm tamamlanır.



Fotoğraf No: 1^a Konya'da 17 Aralık 2009 tarihinde, Mevlânâ Kültür Merkezi'ndeki yapılan semâ töreninde Sultan Veled devri.

8 Fotoğraf: Hülya UZUN



Fotoğraf No: 2⁹ Konya'da 17 Aralık 2009 tarihinde, Mevlânâ Kültür Merkezi'ndeki yapılan semâ töreninde
1. Selam

Aslında sadece Mevlevî âyinlerinde değil, ilahiler eşliğinde yapılan 10 dakikalık semâ gösterilerinde performanstan bahsetmek doğrudur. Çünkü yapılan semânın ilahiler eşliğinde olması, düğün salonları, alışveriş merkezleri veya açık alanlarda yapılması, tasavvuf müziği konserlerinde ve ilahi kliplerinde semâzenlerin dansçı kimlikleri ile sahnede yer alması ve semâ bitiminde seyircilerin alkışlaması ritüelden uzaklaşıp, performans etkinliği olmasının göstergeleridir.

Semâyı bir performans etkinliği olarak gören Ali İhsan Aksu (39), semâ öğrenen öğrencilerinin özel hayatlarına karışmadığını ne isterlerse yapabileceklerini, eğer Mevlevîliğe ilgi duyacaklarsa da bunu kendilerinin keşfetmelerini istediğini söylemiştir. Çalışma düzeni veya semâ gösterisi öncesinde veya sonrasında olumsuz davranışlar yapıp insanların psikolojisini bozmadığı sürece öğrencinin istediği gibi yaşayabileceği düşüncesindedir. Ancak semâ gösterisi öncesinde hem kendisinin hem de semâyâ çıkacak öğrencilerinin performansını düşünen ve onlara öğütler veren Ali İhsan Aksu, semâdan önce nasıl hazırlandığını ve neler yaptığını şöyle anlatmıştır (Ali İhsan Aksu ile 16.10.2009 tarihinde yapılan görüşme):

“Akşam yapacağım töreni düşünürüm, sonra kaçta gideceğimi, kıyafetlerimi alıp almadığımı, çünkü bunlar önemli. Bir tanesi eksik çıktığında strese girersin, mutlaka semâ öncesinde su içerim, çünkü terleme oluyor, terleme olduğunda su kaybı oluyor, su kaybı olduğunda da kasılmalar meydana gelir. Her şeyi hazırladığım zaman zaten psikolojik olarak hazırlanmaya başlıyorum. Eksikim yok, tama-

9 Fotoğraf: Hülya UZUN

mım... Onun dışında tabi ki, açma germe yapar, kas gruplarımı çalıştırırım, en az bir saat öncesinde de yemek yerim. 2 veya 2,5 saat öncesi de uygun olur. Çünkü midenin yediklerini öğütmesi lazım artık, midede kalmaması lazım, çünkü kaynama yapar, psikolojini bozar ve baş dönmesi de başlar ondan sonra artık semâzen dağılmaya başlar. O zaman da performans sergileyemez.”

Günümüzde semânın performans mekânları hemen hemen her yerdir. Düğün salonları, açık havalar, restoranlar veya oteller, sokaklar, havalimanları, spor salonları, bir okul veya cami bahçesinde vb. yerlerde semânın yapıldığı görülmektedir. Buna göre düşündüğümüzde hem geleneksel olarak eğitim almış semâzenlerin, hem de dışarıda beş günde semâ yapmayı öğrenmiş semâzenlerin aslında benzer mekânlarda çalışabileceğini de görebiliriz. Bu nedenle günümüzde zikirden uzak bir görüntü çizen semâ pratikleri, semânın gösteri olarak sergilendiğini göstermektedir. Buna örnek olarak sadece 5 gün semâ çalışarak ramazanda bir etkinliğe katılan üniversite öğrencisi 10 dakikalık semâyı yaparken başı dönüp semâyı bırakmıştır (Track 1). Veya semâzenliği sadece para kazanmak için gören kişiler nasıl bir davranış sergileyeceklerini bilemedikleri için semâ yapacakları ilahi başlamadan önce ney ile yapılan taksimi yere oturarak dinleyebilmektedirler (Track 2).

Son yıllarda dini etkinliklerin artması, tasavvuf müziğine de ilgiyi arttırmıştır. GTSM içinde yer alan tasavvuf müziği, inançsal müziğin bir koludur. Tekkelerde verilen eğitimin bir parçası olarak görülür ve dünyasal musiki eğitimi ile verilir. Bugün tasavvuf müziği konserleri, popüler kültür sanatçılarının verdikleri “halk konserleri” tarzında yapılmaktadır. Bu etkinlik kapsamında içinde ilahilerin birkaçına semâzenler eşlik etmektedir. Afyonkarahisar’da Belediye tarafından düzenlenen ve her hafta sonu yapılan “Ramazan Şenlikleri ve Tasavvuf Müziği Konseri” kapsamında 20.08.2011 tarihinde yapılan semâ gösterisi de bu şekilde olmuştur. Ankara’dan gelen İslâmi pop sanatçısı Fatih Çalıklı, konseri sırasında halktan sürekli alkış istemiş ve yaklaşık tüm ilahilerini de halkla beraber söylemiştir. Özellikle de “çok güzel bir eserimiz, harcamak istemiyorum, beraber okuyacağız” diyerek “Sevdim Seni Mabuduma” adlı ilahiyi önce kendisi okumuş, tekrarlarını seyircilere söylemiştir. Semâzenler sahneye çıkarken de seyirciden “kuvvetli alkış” isteyen Çalıklı’nın iki ilahisine iki semâzen sahnede eşlik etmiştir. Bu ilahiler, “Sallallahu âlâ Muhammed” ile “Ey Allah’ım Sana Sundum Elimi” adlı ilahilerdir. Semâzenler sahnede iken yine sahneye renkli ışıklar eşliğinde duman püskürtülmüştür. “Kuvvetli alkış” eşliğinde semâzenleri sahneden uğurlayan İslâmi pop sanatçısı Fatih Çalıklı, yaşlı bir bayanın kendisine yazıp verdiği istek ilahiyi, bildiğini ama sözlerini hatırlayamadığını söyleyerek, seyirciden özür dilemiştir (Track 3). Aynı renkli ışıkları, semâ sırasında semâzenler üzerine duman püskürtülmesi 10 dakikalık semâ gösterileri dışında, tam bir Mevlevî âyininin icra edilmesinde de görülmüştür (Track AKÜ).

Türk müzisyenler içinde İslâmi kimlik taşıyan ve ilahiler söyleyerek mütedeyyin kesim içinde tanınanlar olduğu gibi, popüler sanatçılar arasında da ilahi okuyup ve aynı zamanda okudukları bu ilahilere klip çeken veya televizyon programında ilahi okurken semâzen kullanan ünlü sanatçılar da bulunmaktadır. İslami kimlik taşıyan ve İslami pop şarkıları söyleyenler arasında Umutzen, Mesut Kurtis ve Abdurrahman Onul (Mustafa Demirci)’yi; popüler sanatçılar arasında ise THM sanatçısı Zara, pop müzik sanatçılarından Hayko Cepkin (Track 4), İlhan İrem (Track 5) ve Ersen (Track 6), Azeri şarkıcı Yıldız Usmanova ve müziğe TSM sanatçısı olarak başlayıp daha



sonra tasavvuf müziğinde adını duyuran Sami Özer ile Ahmet Özhan programlarında veya ilahi kliplerinde semâzenlere yer veren isimlerdir. Mevlevî âyinlerinin ve ilahilerin çok seslendirilerek icra edilmesi ile de yine semâzenlerin dansçı kimlikleri ile performans sergiledikleri görülmüştür. Soprano Feryal Türkoğlu'nun, senfoni orkestrası eşliğinde seslendirdiği ilahi buna bir örnektir (Track 7). Bunun yanında Türk Sanat Müziği sanatçısı Bülent Ersoy, televizyonda yayınlanan bir ramazan programında, günün önemine binaen konserinin sonunda bir ilahi seslendirmiştir. Konserinde ilahi söyleyeceği için kostümünü değiştirmiş ve yine semâzenler sahneye gelerek Bülent Ersoy'a eşlik etmiştir (Track 8).

Son zamanlarda düğünlerde, ramazan etkinliklerinde, çeşitli açılışlarda vb etkinliklerde yapılan semâ gösterileri de performans olarak değerlendirilen yerlerdir. Düğünlerde yapılan semâ pratikleri genel olarak "Dini Düğün", "İslâmî Düğün" veya "Kur'an'lı Düğün" olarak adlandırılmıştır. Bu düğünler mütedeyyin, dindar ya da muhafazakâr diye tanımlanan ya da kendilerini öyle tanımlayan insanların yaptıkları düğünlerdir. Seküler yaşamda kendilerine yer bulan, ancak dini yaşam tarzını benimseyen, aynı zamanda bu çerçevede düğün yaparak, gelen muhafazakâr kesimin çiftetelli oynamak gibi sıkıntıya sokulmadığı düğünlerdir. Seçilen dört-beş yıldızlı oteller veya düğün salonları, düğünlerin mekân olarak seçildiği alanlardır.

Türkiye'nin zengin aileleri de günümüzde düğünlerinde semâzene yer vererek gündeme gelmiştir. Hürriyet Gazetesinde böyle bir habere yer verilmiş ve zengin bir işadının oğlunun Çırağan Sarayı'ndaki düğününde dini nikâhtan hemen sonra semâzenlerin, gelin ile damadın oturduğu masanın iki yanında semâ yapması basına taşınmıştır. Köşe yazarı Vahab Munyar, 10.10 2012 tarihli yazısında nikâhta alkol verilmediğini, hemen sonrasındaki yemekte alkolün serbest olmasını ve düğünün Ebru Gündeş ve Alişan konserleriyle devam etmesini de köşesinde yazmıştır¹⁰.

Afyonkarahisar'da izlenen dini düğünlerde alkol servisi olmadığı gibi haremlik-selamlık uygulaması da yoktur, herkes bir arada oturur. Başu açık ve son derece şık misafirler ile tesettür modasına uygun giyinen yine şık misafirlerin aynı masayı paylaştığı da görülür. Her düğünde uygulamalar farklı etkinlikler olabildiği gibi, yapılan gösterilerin sırası da değişebilmektedir. Düğün, bir hoca tarafından Kur'an-ı Kerim okunarak ve dualar edilerek başlar. Buna TSM konseri, İlahiler, arkasından semâ gösterisi, halk oyunları ekibinin gösterileri, aşuk-maşuk gibi seyirlik oyunlar ile eğer sünnet düğünüyse, palyaçonun çocukları eğlendirmeleri takip eder. Takı töreni ve pasta merasimi yapılır ve düğün içinde gelinle damadın isteklerine önem verilir ve düğündeki seyirlik akışın sırası değişebilir (Track 9).

Ramazan ayının Müslümanlar açısından önemi büyük olduğu için, teravîh namazından sonra sahura kadar çeşitli eğlenceler düzenlenerek, ramazanın coşkuyla kutlanması sağlanır. Günümüzde ramazan ayının gelmesi ile birlikte, birçok şehirde düzenlenen bu eğlenceler, oruç tutan insanların akşam iftardan veya teravihten sonra hoş vakit geçirebilmelerini ve eğlenebilmelerini sağlamaktadır. Belediyeler, oteller, büyük alış-veriş merkezleri ve restoranların düzenlediği bu eğlenceler, bir yandan eski ramazan eğlencelerinden esinlenerek, bir yandan da şehrin yerel kültüründen örneklerin verilmesi şeklinde hazırlanmaktadır.

10 <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/21661620.asp>.

Yapılan çalışmada düğünlerde olduğu gibi ramazan etkinliklerinde de aynı şeylerin olduğu görülmüştür. Yine semâ gösterisi, birçok farklı etkinlik içinde yer alarak gerçek anlamından uzaklaşp, 10 dakika içinde sunulan seyirlik gösteri haline gelmiştir.

Sonuç

Seküler mekânlarda yapılan düğün, ramazan etkinlikleri, tasavvuf müziği içinde ve Mevlevî âyini içinde seyircilerden yüksekte bulunan sahnede yapılan semâ gösterileri, hem performans hem de geleneğe eklenen pratikler olarak değerlendirilebilir.

Semânın diğer seyirlik oyunlarından bir farkı olmadığı görüşü nedeniyle çeşitli etkinliklerde yer alması, kişiye özel bir düşünceden kaynaklanmamaktadır. Türkiye'nin politik durumu, İslâmî uyanış ve bununla birlikte modernleşme süreci, muhafazakâr kesimin eğlence hayatında zikir olan semâ gibi bir pratiği görmek istemesi, semânın "otantisitesinden" uzaklaşp performansa dayalı gösteriye dönüşmesine ve ticari amaç olarak semâ yapan kişilerin çoğalmasına neden olmaktadır.

Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunan halk oyunları derneklerinde verilen semâ eğitimi sonucunda semâ öğrenen kişilerin, seküler ortamlarda semâ performansları yapmaya başlamaları ise, semâyı bir "gösteriye" bir "icraya" dolayısıyla da bir popüler kültür fenomenine dönüştürmüştür. Bu yüzden semâ, gelenekten gelmeyen kişilerce "danssonal bir öğe" olarak tanımlanmaya bile başlamıştır.

KAYNAKÇA

- ARPAGUŞ, Safi; **Mevlevîlikte Manevi Eğitim**, Vefa Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 2009
- CAN, Şefik; **Mevlânâ, hayatı-şahsiyeti-fikirleri**, Ötüken Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 2003
- EFLÂKÎ, Ahmed; **Ariflerin Menkıbeleri**, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınevi, Kabalcı Yayınevinde Birinci Basım, İstanbul, 2006
- GÖLPINARLI, Abdülbaki; **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılâp Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 2006
- GÖLPINARLI, Abdülbaki; **Mevlevî Adâb ve Erkânı**, İnkılâp Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul, 2006-b-
- LEWIS, Franklin D.; **MEVLÂNÂ Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010
- SANAL, Haydar; "Mevlevî Semâında Raks ve Musiki", Bilgi Dergisi, Türkiye Muallimler Birliği Organı, Aylık Mesleki Fikir Dergisi, Ercan Matbaası, İstanbul, 1956
- TDK; **Türkçe Sözlük**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Yeni Baskı, Cilt. 1 (A – J), Ankara, 1988
- TOP, Hasan Hüseyin; **Mevlevî Usûl ve Âdâbı**, Ötüken Neşriyat Yayın No: 496, Kültür Serisi: 208, İkinci Basım, İstanbul, 2007
- ULUDAĞ, Süleyman; **İslâm Açısından Musiki ve Semâ**, İrfan Yayınevi, Birinci Basım, İstanbul, 1976



- YÖNDEMLİ, Fuat; **Mevlevîlikte Semâ ve Musiki**, NKM Yayınları, Nüve Kültür Merkezi Yayınları: 47, İnceleme-Araştırma Dizisi: 28, İstanbul, 2007
- <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/21661620.asp> 12.10.2012
- <http://www.konyamevlevi.com/?p=118> 19.10.2017
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&arama=kelime&guid=TDK.BA-TI.59f0999d69afd2.65467079 25.10.2017
- **Ali İhsan Aksu** (Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesinin Beden Eğitimi Bölümünde Öğr. Gör.) ile görüşme: 16 Ekim 2009, AKÜ Konservatuarı

